

TÜRKİYE'NİN AZERBAYCAN SİYASETİ ve İRAN TARİHÇİLİĞİNDE ATATÜRK

Eynulla MEDETLİ

Türkiye'nin Kafkas Siyaseti ve Atatürk konusu yaklaşık 80 yıldan beri İran tarihçiliğinin ilmi, siyasi değişik araştırmalarında arasıra müzakere edilerek değerlendirilmektedir. İlginçtir ki, bu kadar zamanın ve hadiselerin tarihçilerin, siyasetçilerin süzgecinden geçmesine rağmen, hala da İrandaki merkezi ve yerli yayınlarla Türkiye'nin Azerbaycan siyaseti, Atatürk'ün şahsiyeti ve mücadelesi çeşitli araştırmacılar tarafından gayri ilmi şekilde, bazen ise amaca uygun yorumlanarak küçük görülüyor,

Bu tür araştırmalara baktığımızda Türkiye ve Azerbaycan karşıtı çalışmalarda İrandaki Azerbaycanlı alimlerin daha fazla yer aldıklarının şahidi oluyoruz. Bu çalışmalarda asrımızın 20-40 h yıllarında Tebrizli Ahmet Kesrevi önemli rol oynamıştır. Son 10 yılda bu yolu Kesrevi'nin öğrencilerinden biri olan İnyetullah Rıza devam ettirerek, bir sıra kitap ve makalelerinde siyasi karakter taşıyan Azerbaycan'a ters fikirler ileri sürmüştür. Bununla birlikte son yıllarda Türk düşmanlığı ile ün kazanmış Ermeni yazarlarımız! tarihî ve edebî eserleri Fars diline çevrilerek İran'da yayınlanmıştır. Bu konuda da en çok çaba sarf eden yazarlardan biri Türk soylu Kave Bayattır. Kendi araştırmalarında daha çok muhacir Ermeni tarihî-siyasi edebiyatının, o cümleden Batı'da Türkiye Cumhuriyeti 'ün, Atatürk'ün, 1918-1920*11 yıllardaki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin faaliyetini ve genelde Azerbaycan tarihini ters-yüz eden Ermeni siyasetçilerinin etkisi altında kalan bu tarihçi, son dönemlerde dikkati daha çok çekiyor.

Tabii ki, Türk tarihi ve Azerbaycan meselesinde Pehlevî Tejmi zaman zaman İran'da zararlı bir ekol oluşturmuştu. Bu ekolün o dönem öğretmenleri olduğu gibi, şimdi de öğrencileri vardır. Bu kalem sahipleri şimdi de, babalarının, yolundan giderek Azerbaycan Cumhuriyeti, onun iç ve dış siyaseti ve kardeş Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini gölgelemeğe çalışıyorlar.

Bu konu büyük bir dönemi kapsadığı ve çok geniş olduğu için burada yalnız bir makaleden bahs etmeyi uygun gördük.

Tahran'da yayınlanan "Negahî nou" dergisinin Kare Bayat'ın "Tebani Şourevi ve Türkiye : Forupaşie Cumhuriye Azerbaycan" (Sovyetlerle Türkiye'nin işbirliği

* Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dağılması) adlı geniş makalesinde tarihi-siyasi durumun sübjektif değerlendirilmesine ve kendi amacına uygun bir şekilde gerçeklerin ters yüz edilmesine bir örnektir. Yazar bu makalede Mondoros Mütarekesinden sonra Osmanlı İmparatorluğunun düştüğü ağır durumu fırsat bilen İttifak Devletleri Türkiye'nin Ermenilerin yaşadığı bölgelerini Ermenilere. Batı vilayetlerini Yunanlılara bağışlamağı planlaştırmışlar ve İstanbul'da yerleşen Osmanlı Devleti'nin de bu planların karşı koymaya gücünün olmadığından bahs ediyordu. Fakat İttifak Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğunu paylaşmakla ilgili aralarındaki fikir ayrılığı milliyetçi güçlerin birleşerek mücadeleye başlamasına neden oldu. Atatürk ve Kazım Karabekir Paşa'nın bu güçlere katılmaları ile Kuvay-İ Milliye güçlü bir harekate çevrildi. Çok geçmeden, Mustafa Kemal Paşa Kuvayi Milliye hareketinin komutanı oldu.

Makalede anlatıldığı üzere, Sovyet devleti daha Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya gelmeden önce bu hareketin önemini anlayarak, bunun Kafkas Cumhuriyetlerinin geleceğine etkisiz kalmayacağını biliyordu. İzvesliya gazetesi İngiliz, Fransız ve Alman "Emperyalistlerimi! etkisi altında kalan bu "Kafkas Devletleri'nin hemen hemen aynı hisleri yaşayan Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasında bir mesafe yarattığını yayıyordu. Riçard C. Hovanesyan'ın şövenist Ermeni düşünceleriyle yazılmış makalelerine dayanan yazan, Türkiye'de işçi devrimi. Kızıl Ordu ve Sovyetlere bu çerçevede yardım eden Rusya'yı Türkiye ile daha çok yakın kılan onların düşmanlarının aynı olduğunu söylüyor.

Osmanlı Devletinin Azerbaycan Cumhuriyeti *nin kurulması, ayakta durmasındaki müstesna rolünü görmezden gelen Kavc Bcyat, Osmanlı kuvvetleri Kafkasya'yı terk etmek zorunda kaldığında bir çok kuvvetler Azerbaycan Cumhuriyeti'nin emrine verilerek orada bırakıldığını yazıyor. İttihat ve Terakki teşkilatına mensup olanların bir grubu İse orada kalarak çeşitli mesleklerde çalışmaya başladılar. Yine adı geçen kaynağa dayanan yazar.bu dönemler Berlin'e gelen Enver Paşa. Talat Paşa ve Cemal Paşa ile orada görüşen bolşeviklerin temsilcisi Kari Radek ortak düşmanla mücadelede güçleri seferber etmek maksadıyla müzakereler için onları Moskova'ya davet ettiğini belirtiyor. Talat paşa bu konuda Mustafa Kemal Paşa'ya haber gönderdi ve Enver Paşa ile Cemal Paşa'nın bu maksatla Rusya'ya gittiğini bildirdi.

Yazara göre Mustafa Kemal Paşa daha Erzurum kongresinde "Kahraman Rus halkının" mücadele tecrübesini Türklerin gelecekteki mücadelesinde örnek alacakları bir hareket olarak değerlendirmiştir. Bolşeviklerin 1917/uncu yılın yazındaki başarılarının i/leyen Mustafa Kemal Paşa Halil Paşa'Vı Azerbaycan'a gönderdi ve orada o. Nuri Paşa ile birlikte bolşeviklerin yerli teşkilatı ile ilişki kurdu.

1919'lı yılın gözünde Denikin Kuvvetlerine darbeler indirip kısmen Kafkasya'ya yaklaşan Ruslarla ilişkiler kurma imkanı arttı. İttihat ve Terakki'nin geçmiş önderlerinden Beha Seyyid. Doktor Nazim. Fuad Sabet Baki 'ye geldiler. Böylece Anadolu ile Moskova arasında yeni müzakereler başladı.

Türkiyenin Azerbaycan Siyaseti ve İnan Tarihçiliğinde Atatürk

Bolşevikler Fuad Paşa aracılığıyla Türkiye'nin Kuvayi Milli hareketına yardım etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Fakat Türkiye'ye Ruslardan gelecek yardım ve teçhizatların ulaştırılması konusunda problem çıktı. Kafkas Cumhuriyetlerinin varlığına ve onların geleceği meselesine Rusya ve Türkiye'nin görüşlerinde benzer fikirler bakımından bir yakınlık meydana geldi.

Yine Hovanesyany'm makalesine dayanarak Konuyu ele alan Bayat, Mustafa Kemal Paşa demıştır ki. Türkiye'nin siyasi çıkarlarına göre Ermenistan yenilmeli, Gürcistan tarafsız saklanmalı ve Azerbaycan ise Sovyet Rusyasf mın hakimiyeti altına almmalıdır. Erzurum Kongresi'nin tebliğlerine yansımayan, fikrimizce esası da olmayan bu fikirler yazarın, ya da kullandığı gayri ilmi bakışın bir ürüdür.

Sahtekar Hovenasyan'ın fikirlerini kendi düşünceleri gibi gösteren makale yazarı Erzurum Kongresinin tebliğlerinden yararlanmayı bile aklına getimeden tarihli gerçekleri bir kenara atarak devam ediyor. Ocak 1920 tarihinde İttifak Devletleri Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın istiklaliydim' de resmen tanıdığı zaman Atatürk ordu komutanlarına verdiği emirlerinde belirttiğine göre, emperyalistlerin bu cumhuriyetleri kuvvetlendirmekteki maksadı Türkiye'yi bolşeviklerden uzakta tutmaktır. Eğer bu plan gerçekleşirse Kafkasya halkları kuvvetli bir scdle bizim ülkemizin karşısında durmuş olsalar, bu Türkiye'yi zayıf duruma düşürecektir. Bu yüzden bütün güçleri Doğu cephesinde toplayarak bu engeli ortadan kaldırmayı tavsiye etmiştir. Kafkas Cumhuriyetlerinden özellikle Azerbaycan'dan, Müttfiklerin planları karşılığında kendi tutumlarını açık bir şekilde ortaya koymaları istenmelidir. Eğer Kafkas halklarının niyeti bize engel olmaks, o zaman biz de onlara karşı bolşeviklerle ilişki kurarız. Bu düşünceleri söyleyen K.Beyat, Kaynak olarak bir de Svilihovskinin "Rusya Azerbaycanf kitabını esas almaktadır.

Kave Beyat Hovanesyany'm makalesine dayanarak. General Kazım KarabekİR Paşa'nın 1919'cu yılın yazında. İngiliz kuvvetleri Kafkasya'dan geri çekildikten sonra Nahçıvaivm yöneticilerinin ricası ile Zcngczur'un Ermenistan'dan koparılması ve Nahçıvan'ın Azerbaycan'a birleştirilmesi yolunda faaliyet gösterse de, ama Atatürk'ün görüşüne uygun olarak Kafkas cephesinde hücumu geçmeyi uygun görmüyordu. Bu hareketi gelecek yılın baharında Hazar denizinin kuzeyinde buzlar eridikten sonra. deniz yolu ile Kafkasya'ya çıkarılacak Rus kuvvetleri ile birlikte gerçekleştirmeyi uygun gördüğünü yazıyordu.

Yazar kaba bir halaya yol vererek o zamanlar Zengczurun Ermenistan'a ait olduğunu, Nahçıvan'm da sanki Azerbaycan'a mensup olmadığını kabul ediyor. Artı Mondoros Mütarekesinden sonra Kafkasya'dan geri çekilen Türkiye bütün Kafkas boyunca nasıl hücumu geçebilirdi.

Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal Paşa'nın ve Kazım Karabekir Paşa'nın Nahçıvan'ın geleceği ile ilgili meseleyi tartışmaları, sonra Nahçıvan'a özel ;^keri birlik gönderilmesi, bu Türk güçlerinin 1921 Şubat tarihine kadar, yani Moskova anlaşmasında Nahçıvan'ın geleceği konusu kesin çözülene kadar orda kaldıklarındım yazar habersizdir. İşte Ermeni hem fikirinin yazdıklarını yegane tarihi gerçek gibi kabul

etmeyi üstün tutuyor. Türkiye'nin ve Rusya'nın Kafkasya'daki siyasi ve askeri hareketlerinin sorumsuzca aynı 1 eştiriyor. Bu konuda Türkiye kaynaklarına ve diğer nüfuzlu milletlerarası kaynaklara değil Ermeni edebiyatına dayanan yazar, hovanesyalarla hem fikir olduğunu sergiliyor.

Svitihaviskiye dayanan yazar. Kafkasya Cumhuriyetleri arasında birlik yoktu, onların hepsinde, özellikle de, Bakü'de Rus ve Türk kommunistlerinin aktif olduğunu yazıyordu. Nuri Paşa'nın önderlik ettiği "Türkiye Temsilciliği"ni çalışıyordu. Bu arada "Türk komünist Partisi" kuruldu ve Beha Seidin önderliği ile iki Türk astsubayın ve üç Rus bolşevikin katılımı ile hareket şubesi kuruldu. Bu şube Kafkasya'yı bolşevikleştirmek için çalışıyor, hem de Türk milli hareketi ile ilişki kuruyordu.

Azerbaycan Cumhuriyeti 'ni kuran partiler arasında da fikir birliği yoktu. "Rusya müslümanlar birliği" partisi bolşevikleri savunuyordu- Hükümetin esas dayacağı olan Müsavatta da iki; sağ ve sol taraflarının olduğu ortaya çıkmıştı. Sol kanada mensup Resulzade ve Hacmiski Rusya ile bağ yapmanın taraftarı idi. Azerbaycan hükümetinin hatalarını tahlil eden makale yazarı, böyle hataların birinin de, Türklerin hareket gruplarından değil, bolşevik gruplarından korkulduğu kanaatindeydi.

18 bin kişilik orduda 3 bin Türk askeri ve astsubayı vardı. Onlar da bu hareket gruplarının etkisi altında idiler. Bolşevikler, orduda önemli yerleri etki altına almışlardı. Zaman geçtikçe Rusya'da kuvvetlenen bolşevikler Kafkasyaya yaklaşıyor, Anadolu Türklerine yardım için acele ediyorlardı. Bu arada Ermenistan'ın tahrikiyle Karabağ'da isyan eden Ermenileri bastırmak maksadıyla Azerbaycan Ordusu Karabağ'ın - Ermenilere karşı mücadeleye çağıldı. Burada Nuri Paşa ve Halil Paşa da savaşıyorlardı.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bütünlüğü uğrunda çarpışan, kahramanca şehit olan Türk oğullarının kutsal niyetlerini lekeleyen Kave Beyat Hovanesyana dayanarak, Karabağ'ı. Zengezur'u, Nalçıvarı Ermenilerden temizleyip Türkiye'nin Rusya ile arazi konusunun kararlaştırmak olduğunu iddia ediyor. Görüldüğü gibi Karabağ'da Azerbaycan'ın hakimiyetinin kuvvetlenmesi için Türkiye Devletinin yaptığı bu kahramanlığı da makale yazar İran okuyucusuna kendi amacına göre yanlış yorumluyor.

Ruslar Dağıtsan'a hakim olduktan sonra Azerbaycan hükümetinde kargaşa başladı. 1920 yılı Nisan ayının başlarında Usubbeyov hükümeti istifa etti.

Hacinski bazı görevleri bolşeviklere verdi. Hatta Halil Paşa ile de ilişki kurdu.

Kave Beyat'in iddia ettiğine göre, bu arada Türk hareket grupları toplantı yapıyorlardı. Halil Paşa ve Fuad Sabet'in katıldığı toplantıda anlaşmalarına göre, işler öyle düzenlenecekti ki, hiç Rusların müdahalesine gerek kalmayacak. Bu toplantıda Alman karara göre, Azerbaycan'da İngiliz yönlü değil, bolşevik yönlü devlet kurulacaktır. Bununla birlikte devleti kuracak bir kurum da teşkil edilecektir. Türkiye Komünist Partisi bu konuda K. Karabekir Paşa'ya haber verdi, Paşa da Moskova'da konuşmalar yaparak grubu yönlendirdi. Tavsiyesine göre, Türkiye Devleti Baku'nu bolşeviklerin maksat ve usullerini kabul etmeye ve Sovyet devletleri sırasına katılmaya

Türkiyenin Azerbaycan Siyaseti ve İran Tarihçiliğinde Atatürk

zorlasın. Sonra makale yazarı, Mustafa Kemal Paşa'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'nin çöküşünden birkaç gün önce Lenin'e yazdığı mektupta her iki ülkenin emperyalistlere ve Kafkasya'da onlara el uzatanlara karşı birlikte mücadeleye çağırarak, Gürcistan'ı birliğe çağırmaya hazır olduğunu belirtiyordu. Türkiye Devleti emperyalist Ermenistan ile birlikte askeri hareket yapacak ve Azerbaycan Devletini de Sovyetler Devletine birleşmeye mecbur edecektir. Görüldüğü gibi, Kave Bey at hiç çekinmeden Atatürk'ün Lenin'e malum mektubunu da, Hovanesyan gibi yorumluyor ve Türkiye'nin Kafkasya siyasetinin ve nereden kaynaklandığına işaret ediyor.

Makalede, Komünistlerin ultümatomunu Azerbaycan Milli Meclisinde konuşulduğu zaman Halil Paşa söz alarak Kızıl Ordunun ülkeye girmesinden rahatsız olmamağa çağırıldığını söylüyor. Kızıl Ordunun Karabağ'a, aradan da Anadolu'ya Türklere yardım etmek istediklerini bildirdi. Hatta, ilan etti ki, o kendisi yakın zamanlarda 11'inci Kızıl Ordunun Komutam tayin edilecektir. Resulzade, gelen birliğin komutanının Türk olduğunu farz etsek de, bu birlik Rus birliğidir ve tecavüskardır demiştir.

Makalede Hovanesyan'a dayanılarak, Azerbaycan hükümetinin bazı üyelerinin 38 binlik orduyu Karabağ'dan Rusya sınırlarına getirmek teklifi ilk başla komutanlık eden Halil Paşa'nın karşı koymasıyla karşılaşıldığı iddia ediliyor. İngiliz komiseri marşal Luk Azerbaycan kuvvetlerini Karabağ'dan Rus kuvvetlerinin karşısını almağa gönderebilir. Ermenilerin bu fırsatı kaçırmayıp Azerbaycan'a hücum etmeyeceklerine garanti veriyordu.

Bolşevikler donanmanın topları ile meclisi hedef almışlardı. Meclisin ultümatomu kabul etmekten başka yolu yoktu. Baku alındıktan sonra Kızıl Ordunun başında Bakü'ye gelen Orcenikidze ve Kirov Rusya'ya hesap verdiklerinde Türkiye Komünist Partisinin ve Halil Paşa'nın hizmetlerinden bahs ediyorlar. Yazarın bu düşüncelerini de aydınlatmak gerekiyor. Çünkü Sovyet Rusyası büyük ordu, on binlerce asker, astsubay ve zırlı birliklerle Azerbaycan'ı işgal etmişti.

1920'ci yılın Haziran-Ağustos aylarında bolşevikler Karabağ'ı, Zengemr'u, Nahçıvan'ı tamamen ele geçirip direk Türkiye ile ilişki kurdular ve Atatürk devletine yardım etmeye başladılar. Hristofer Valkerin "Armeniya" kitabından aktardığı geniş bir alıntıda, Türkiye'nin Ermenistan'la başladığı savaşı Rus kuvvetlerini de harekete getirdiğini ve Ermenistan'ın 1920 yılı Aralık ayının 3'ünde işgal olduğunu bildiriyor.

1920'ci yılın Aralık ayında Kızıl Ordunun Bakü'deki komutam Moskova'ya, Kazım Karabekir Paşa'nın Türk Ordusunun tarafsızlığı olmasa Gürcistan'ı alamayacaklarını bildirdiğini yazıyordu. Böyle kardeşesinc tarafsızlık 1921'i yılın Şubatındaki Moskova konuşmalarında sergileniyordu. 25 Şubatta Sovyet kuvvetleri Tiflise girdiler.

Makalesinde Riçard Hovanesyan'ın "Ermenistan ve Kafkasya; Sovyet-Türk ilişkilerinin kuruluşu", Orta Doğu araştırmaları uluslar arası dergisi. 1973: Tadeuş Svitihovski'nin Kambric Üniversitesinde 1985'li yılda yayınlanan "Rusya Azerbaycanı.

1905-192(V . Pol Donum "Baku 1919-1920'li yıllan; devrimi sıralamada "Tahran. 1992, AJanasyan'ın "Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan: isliglaliyelinden sovyet rejiminin kurulmasına dek. 1917-1923 lercuma Tahran 1991 kitaplarından bol bol yararlanan Kave Beyat'ın bütün bu kitap ve makalelerden aldığı alıntılardan elde etmek istediği sonuç: 1920'inci yi im Nisanında Azerbaycan Cumhuriyeti 'ivin çöküşünün Atatürk Türkiye'si ile Sovyet Rusya'sının işbirliğinin sonucu olduğunu isballanıaktır. Tercüme ettiği Ermeni yazarlarının kitaplarına dayanan Kave Beyat bu makalesinde objektivlik namına bir kere de olsun, milletler arası emperyalizmin ellerinde boğulan genç Türkiye Hükümcü en tehlikeli komşusu olan Sovyet Rusyası ile normal ilişkiler kurmak zorunda olduğumu ve Türkiye So^'et emperyasının Güneye ve Doğuya doğru hareketlerim durdurma imkanının olmadığıı itiraf etmiyor. Bu yüzden Türkiye Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, özellikle Nahçıvan Zengezur ve Karabağ'ın Azerbaycan'ın sınırlan içerisinde kalması için elinden geleni yapmıştır. Nahçıvan'a askeri birliklerin gönderilmesi, Nahçıvan ahalisinin Erzurum kongresinde müracaatı esasmda Atatürk ve Kazım Karabekir Paşa tarafından uygun görülmüştü- Bu birlikler sonuna kadar kendi kardeşlik borçlarını yerine getirmişlerdir.

(Bakınız: E. Medetii. 1918-1921 yıllarında Nahçıvan'm korunması uğrunda Türkiye'nin mücadelesi. 12'inci Uluslar arası tarih kongresinin tebliğleri . Ankara 199..) Hatta Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini yöneticileri Nahçıvan'm korunmasındaki hizmetleri ve yardımları için Türkiye hükümetine minnet ve şükranlarım bildirerek, Kazım Karabekir Paşa'ya kıymetli hediyeler göndermişti. Türkiye'nin kararlılığı sonucu Moskova Kars anlaşmalarında Azerbaycan'ın menfaatleri korunarak. Ermenistan ve Gürcistan'la sınır meseleleri çözülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Kafkas siyasetinde devrin bütün zorluklarına gücümüzün yettiği kadar her zaman Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü. Halkın Ermeni sal diril an ndan komnması Azerbaycan'la kardeşlik münasebetlerini önde lultuğu bir gerçektir.